

ZNALAČKI IZVEDENO TUMAČENJE

KNJIGA PETRA ŠEGEDINA, POSVEĆENA UPRAVO ISTRAŽIVANJU PLATONOVA POJMA UMA, PRVA JE KNJIGA TE VRSTE, TOG ZAHVATA I TOG DOMETA KOD NAS

MARIO KOPIC

U svom dijalogu *Sofist* Platon izlaže spor imenovan "borba giganata oko bivstva" (*gigantomachia peri tes ousias*), spor o tome što znači *ousia* (bivstvo ili jestvo), odnosno *physis* (priroda ili jestastvo). Posrijedi je pitanje kako razumjeti biće (*to on*), pitanje što mislimo kad govorimo o biću, ukoliko: spor o značenju riječi "biće". Pitanje je to što će ga u 20. stoljeću Martin Heidegger razviti kao pitanje o smislu bitka.

Platon nastoji na to pitanje odgovoriti ponajprije tako što će potražiti izvor, princip (*arche*) bića. Spor, koji naziva i "borba bez kraja", odnosno "silna borba", najprije mu se pokazuje kao spor između onih koji tvrde da postoji samo ono što nudi neki otpor ili protuudarac (*probole*) te dopušta neki dodir i opip (*epaphen tina*) - i zato oni tijelo i bivstvo određuju kao nešto isto (*tanton soma kai ousian horizomenoi*) - i onih koji tvrde da istinsko bivstvo jesu samo neke umu dostupne (mislive) i netjelesne ideje ili ejdosi (*noeta atta kai asomata eide... ten alethinan ousian*). Taj spor između somatista i asomatista, između "prijatelja ideja" (*ton eidon philous*) i njihovih protivnika, poznajemo iz povijesti filozofije kao sukob između materijalista i idealista. No nipošto nije riječ o tome, jer označavanje Platonova spora kao sukoba između materijalizma i idealizma uzvratna je projekcija 19. stoljeća.

POZADINA SPORA Dok se ne suočimo s istinskom pozadinom spora između somatista i asomatista, odnosno ejdetista i antiejdetista, taj spor ostaje nerazvidan poput spora između pobožnih i nepobožnih. Spor se sada vrti oko dileme da li sve ono što jest priroda rada ili proizvodi na temelju nekog automatskog uzroka (*aitias automates*), koji stvara bez mišljenja (*aneu dianoias phyouses*), ili pak sve to nastaje u skladu kako s razumom, tako i božanskim znanjem koje izvire iz boga (*meta logou te kai epistemes theias apo theou gignomenes*). Platonovo je uvjerenje da sve ono o čemu se zbori da je po prirodi (*physei legomena*) proizvodi (*poiei*) božanska tehnika (*theiai technei*), a da ono što iz toga (kao materijala) sastavljaju ljudi proizvodi ljudska tehnika (*anthropinei*). Dva su tako roda (*gene*) proizvodne tehnike (*technē poietike*): jedan je ljudski, drugi pak božanski. Božje proizvođenje je, za razliku od automatskog (alogičnog) proizvođenja, logičko proizvođenje. Logičko proizvođenje je domišljato, spretno (*mechane*), takvo što nije izraslo iz tla, nego je bilo unaprijed zacrtano. Zato se kod Platona mehaničko i automatsko isključuju. Najčistije, božje tehničko proizvođenje je logičko i mehaničko, proizvođenje je to na temelju razloga i domišljatosti. Sve što postoji je dakle proizvedeno, sva bića su nešto proizvedeno i privedeno i na taj način nešto nastalo: nešto što je nastalo, privedeno iz ne-biće (*me on*), odnosno ne-nazočnosti, u biće, nazočnost. Privedeno je dakle poetskom, proizvodnom tehnikom. To i takvo prevođenje geneze bića, nastajanja svega, na generiranje kao tehničku proizvodnju, ključ je Platonova mišljenja. Platonizam zato nije ni teologija ni antropologija, nego u svojoj najdubljoj dimenziji tehnologija. Razlika pak između božje i ljudske poetičke

proizvodne tehnike od drugotna je značenja.

Bitno je da je oblikovanje kozmosa sada shvaćeno iz tehničkog, projektivnog proizvođenja i da se kao opreka tog proizvođenja ocrtava automatičnost bez promišljanja ili razumnosti, automatičnost kakva bi navodno imala pripadati prirodi kao skladištu slučajnosti. No, prema Platonu, priroda nije priroda, nije *takva* priroda. Priroda je kao proizvod tehnike i sama tehnička, dakle ne djeluje automatski nego logički. Ne djeluje stihijski, nego djeluje kao da djeluje po natcrtu, dakle *umno*. I samo iz takve prirode, iz prirode s takvom prirodom, takvom biti, izvire kako zakon (*nomos*) tako i umijeće (*technē*), ljudski zakon i ljudsko umijeće. Tako da se sada pozitivno zakonodavstvo zasniva na prirodnom pravu, na postavkama što izvire iz čovjeka, čovjeka kao umnog bića, tehničara (*technites*) u Platonovu značenju, dakle tehnološka koja se razumije u prirodne i društvene zakone. Svi su zakoni odsada po-stavke: zakoni prirode su po bogu postavljene, a zakoni države su po ljudima postavljene postavke. A ni ljudske postavke nisu proizvoljno ili slučajno postavljene postavke, nego su to umne postavke, na umnu prirodu oslonjene postavke. Ne smiju biti nastavak prirodne volje za moć, odnosno prirode u starom, predplatoničkom, sofističkom značenju, nego izraz sveprožimajuće umnosti.

UM I PRIRODA Kad Platon u *Zakonima* zapiše da zakon i umijeće izvire iz prirode ili iz nečega što nije manje od prirode (*physeos ouch hetton*), onda je ono što nije manje od prirode shvaćeno iz Uma. U *Sofistu* rabi Platon još različite izraze, poput *logos*, *episteme*, *mechane*. U *Zakonima* se pak usredotočuje na *nous* (um). I želi dokazati da je um samo prividna opreka prirode, samo opreka prividne, pogrešno ugledane prirode. Uistinu se um podudara s prirodom, jer se i priroda podudara s umom. Jer se, ako je priroda proizvod Uma, *mora* podudarati s njim.

Pritom je od drugotna značenja to što je posrijedi božanski um ili um boga. Odlučan je sam *prodor uma*, uma koji sada postaje mjerilo svega. Nominalno je doista bog mjerilo svega (*theos panton chrematon metron*), ali sam je bog shvaćen iz tehnopoetskog Uma, poistovjećen s njim. Kriterij božanskosti boga je dakle um. Um je vrhovni vladar, uređivač i voditelj kozmosa, odnosno, kako Platon zapisuje u *Filebu*, kralj neba i zemlje (*basileus hemin ouranou te kai ges*): zauzeo je ono mjesto i preuzeo je onu ulogu koja je nekoć pripadala Zeusu, bogu bogova.

Vjera u takvu umnost prirode ostala je živa sve do danas. Živi i u suvremenoj kozmologiji i biologiji: prva polazi od logičnosti (umnosti) kozmosa, od toga da je svemir na zakonima utemeljen kozmos, a druga to pretpostavlja, dodajući još programiranost ili kodiranost života.

Ovim vlastitim kratkim nagovorom na studij Platonove noetologije nastojimo ovdje i sada nadasve svratiti pozornost naše filozofske i kulturne javnosti na nedavnu pojavu jedne knjige koja tu pozornost zaslužuje u najvećoj mogućoj mjeri. Jer knjiga Petra Šegedina, posvećena upravo istraživanju

Platonova pojma uma, prva je knjiga te vrste, tog zahvata i, što je napose važno, tog dometa kod nas. Bilo je, dakako, kod nas i ranije radova čiji su autori pretresali pojedine fasete Platonove filozofije i u tome dosežali zapažene rezultate. No sve do pojave Šegedinove knjige nismo imali djelo u kojem se tako temeljito i produbljeno, tako savjesno i istančano, tako akribično i odvažno razmatra sama jezgra, sama okosnica Platonove filozofije - njegov pojam uma. To je djelo proizašlo iz pomnog i krajnje odgovornog rada na samom originalnom izvoru, na Platonovim dijalozima, ali isto tako i s osloncem na bogatu, raznovrsnu i relevantnu literaturu o Platonu. (Šteta samo što su zanemarena djela iz francuskog i talijanskog jezičnog područja.) Što je posebno značajno, Šegedin se pokazao dovoljno dorašlim da nijednog trena ne podlegne nedvojbeno velikim autoritetima tumača Platona, nego da, štoviše, s njima uđe u raspravu tamo gdje je smatrao da za to ima dobrih razloga i valjanih povoda. A takvih razloga i povoda mogao je, između ostalog, imati i stoga što mu je pošlo za rukom da, odoljevši "pristisku" najrazličitijih pristupa i tumačenja Platonove filozofije, čak i posvema oformljenih škola (primjerice hajdelberške i tbingenske), pronade vlastiti kut gledanja na Platonovu filozofiju, vlastiti hermeneutičko-interpretativni obrazac, dostatno gibak i produktivan da na kraju polučii vrijedne plodove i znatne rezultate.

Petar Šegedin, *Pojam uma u Platona*, Matica hrvatska, Zagreb, 2012.

NEKOLIKO NATUKNICA Kad se piše o knjigama ove vrste i ovalikog opsega (403 stranice), tada nije moguće pa samim tim ni poželjno, "prikazati" ih u uobičajenom smislu riječi. Stoga ovom prilikom odustajemo od takve nakane, to jest od ekstenzivnog izlaganja (zapravo ponavljanja) misaonog

sadržaja knjige koja je pred nama. Neka bude dostatno tek nekoliko natuknica.

U predloženoj knjizi Šegedin polazi od toga da se pojam uma u Platonovu filozofiranju ne može zahvatiti disciplinarno jednostranim hermeneutičkim-interpretativnim pristupima. Utoliko on u širokoj perspektivi objelodanjuje ishodišnu međusobnu pripadnost više značenjskih aspekata, ponajprije ontološkog, epistemološkog, etičkog i psihološkog. Referentno polazište za dohvaćanje smisla uma u Platona Šegedin iznalaži u dobrom i promišljenom djelovanju, praksi života kao kreposti (*arete*) uma, gdje je um razjašnjavajući uvid iz kojeg se oblikuje život čovjeka i kozmosa u cjelini: um je "medij" u kojem je bitak bića raskriven i vidljiv duhovnom oku spoznaje tako i etičko određenje, budući da je za Platona već to da ima bića nešto dobro (*agathon*) i jer istina bitka koja se očituje umu može i treba biti ozbiljena u *politeiji*. Šegedinova studija tako Platonovo poimanje uma sabire u pitanje o istini bića i načinu da se život dovede pod vladajuću moć onog najboljeg, najdragocijenijeg i istinski božanskog, te učini zbiljom istine. Navedeni sklop uma i kreposti otvara naposljetku pitanja o položaju uma u duši, povezanosti uma, duše i ideje te povezanosti duše i kozmosa, ukazujući na obuhvatniju psihološko-kozmoško pozadinu pojmova uma i mišljenja.

Neodvojivost ontološkog i noetičkog, bitka i mišljenja, zbilje i ideja, neodvojivost koja nipošto ne znači njihov identitet, nego, naprotiv, suponira njihovu relativnu samostalnost - to je onaj trag koji je pisac ove knjige slijedio vješto i ustrajno, koji ga je vodio kroz najdublje (i najteže) probleme Platonove filozofije i koji ga je naposljetku doveo do zavidnog hermeneutičkog rezultata u tumačenju. Kadar zaroniti u tokove same geneze Platonove noetologije, osvjetliti je iz najrazličitijih kutova i s puno strana, pokazati nepresušni izvor životnosti i trajnosti Platonove ejdološko-agatološke metafizike i uz to je sačuvati od jednostranih i pogrešnih razumijevanja, Petar Šegedin nam je podario jedno samosvojno i znalački izvedeno tumačenje Platona koje nedvojbeno zaslužuje biti označeno istinskim događajem u ovdašnjoj filozofiji. Imajući posebice u vidu gotovo već posvemašnji gubitak "teritorijalnog dodira" domaće filozofije sa samom filozofijom, njezino rastvaranje i gubljenje u literarnu retoriku, proročku objavu istine ili pak pozitivnu znanost, da ne spominjemo zastranjivanje u političku publicistiku, ovo djelo unosi neku nadu da filozofija kao isključivo na sebe postavljeno slobodno mišljenje kod nas možda nije lišena budućnosti. ■